

Національна академія внутрішніх справ

Кафедра теорії держави та права

ТЕМА 7. НОРМАТИВНА ОСНОВА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Значення викладених у цій темі наукових положень визначається тим, що вони допомагають більш-менш вільно і впевнено орієнтуватись у розгалуженій системі права і не менш складній системі законодавства. Формуванню або вдосконаленню вмінь, навичок такого пошуку і сприяють знання системи права та системи законодавства

Основні терміни теми

Норма права

Гіпотеза

Диспозиція

Санкція

Система
права

Галузь права

Підгалузь
права

Інститут
права

Система
законодавства

Систематизація
законодавства

Кодифікація

Інкорпорація

Консолідація

Навчальні питання теми

7.1 Норма права: поняття, структура та види

7.2 Поняття та елементи системи права

7.3 Система законодавства та її співвідношення із системою права

7.4 Систематизація законодавства

7.1 Норма права: поняття, структура та види

Соціальні норми – це зумовлені об'єктивними закономірностями правилами загального характеру, що впорядковують поведінку людей у суспільстві соціального впливу

Основні функції соціальних норм

регулятивна

оціночна

трансляційна

Класифікація соціальних норм

**за способом утворення
(виникнення)**

- стихійні
- свідомі

**за способом закріплення
(об'єктивації)**

- усні
- письмові

**за регулятивними
особливостями або
способом встановлення**

- норми-традиції
- норми моралі
- норми права
- корпоративні норми
- соціально-технічні

за сферою дії

- економічні
- політичні
- релігійні
- естетичні
- екологічні
- культурні

Норма права – це формально визначене правило загального характеру, що встановлене чи санкціоноване державою або іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості з метою регулювання чи охорони суспільних відносин та забезпечується можливістю застосування примусу

Ознаки норми права

має формально
визначений
характер

є вольовим
правилом

має за мету
регулювання
суспільних
відносин

забезпечується
державою або
іншим
уповноваженим
суб'єктом

встановлюється чи
санкціонується
державою або іншим
уповноваженим
суб'єктом

Критерії класифікації норм права

- суб'єкти правотворчості
- предмет правового регулювання
- метод чи спосіб правового регулювання
- функціональне призначення
- ступінь визначеності змісту
- роль, призначення у правотворчості
- функції у правовому регулюванні
- дія в часі та за колом осіб
- сфера територіальної дії тощо

Класифікація норм права за способом правового регулювання або за характером диспозиції регулятивних (правовстановлюючих) норм права

уповноважуючі (дозвільні) норми права

- вказують на наявність певних можливостей у суб'єктів вчиняти позитивні дії у власних інтересах

зобов'язуючі норми права

- вказують на необхідність здійснювати певні дії, покладають на суб'єктів конкретні обов'язки

забороняючі норми права

- вказують на необхідність утриматися від вчинення дій певного роду, встановлюють заборони

Класифікація норм права за функціональним призначенням норм права (спеціалізацією) в механізмі правового регулювання

регулятивні

охоронні

спеціалізовані

Види спеціалізованих норм права

```
graph TD; A[Види спеціалізованих норм права] --> B[норми-декларації]; A --> C[норми-принципи]; A --> D[норми-дефініції];
```

норми-
декларації

норми-
принципи

норми-
дефініції

**Структура
норми права** –
це сукупність
чітко визначених
елементів, що у
процесі взаємодії,
в межах єдності
існуючих між
ними зв'язків,
забезпечують
функціональну
самостійність
норми права

**Концепції
структури
норми
права**

трьохелементна (тричленна,
триланкова)

двохелементна (дwochленна,
дволанкова, біномна)

компромісна (дуалістична)

концепція структури норми права з
факультативними елементами

широка (розширена)

варіативна (модифікаційна)

міждисциплінарна

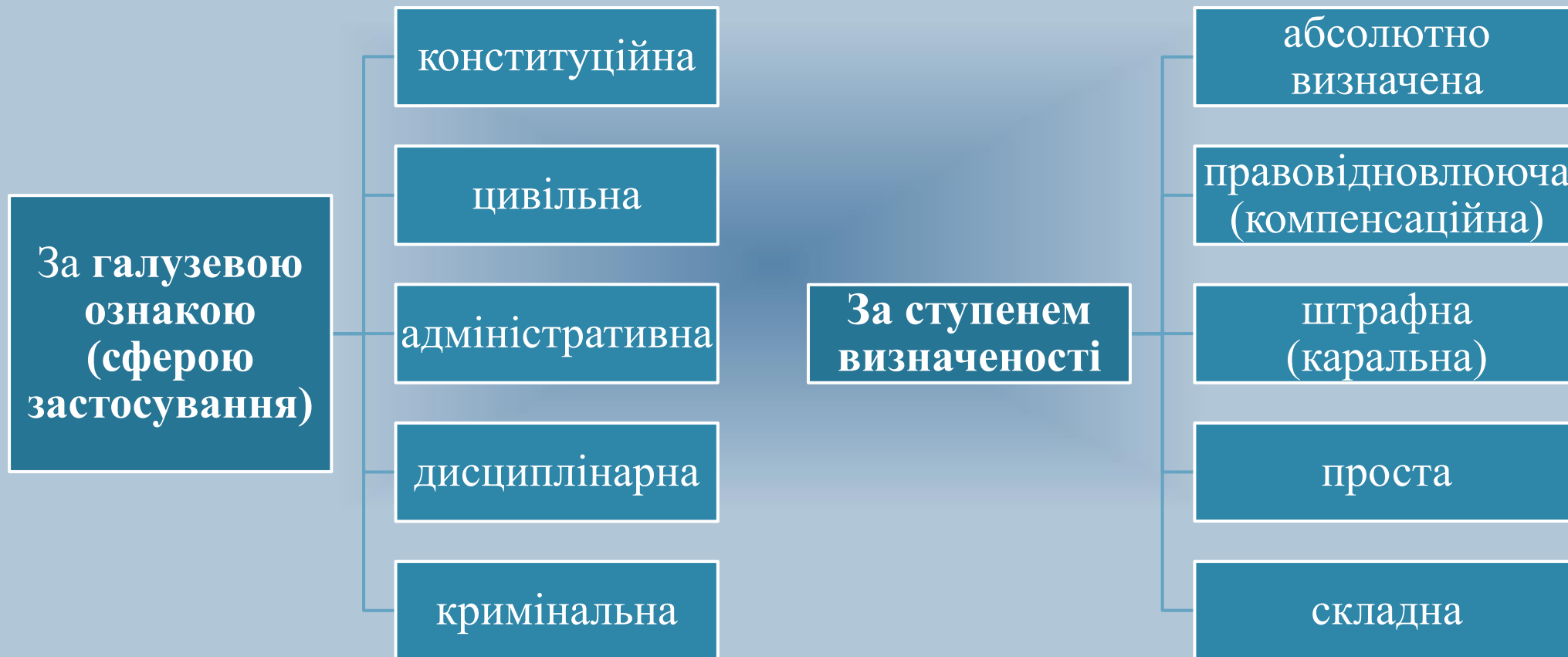
У сучасному правознавстві превалює компромісна (дуалістична) концепція структури норми права, головна ідея якої полягає в тому, що норма права розглядається у двох аспектах: *логічна норма*, яка має три елементи (гіпотеза, диспозиція та санкція) та *норма-припис*, що складається з двох елементів (гіпотези та диспозиції (санкції))

Гіпотеза (лат. *hypothesis* – підкладка, основа; думка, тема; припущення) – це структурний елемент норми права, що вказує на конкретні життєві обставини (умови), наявність або відсутність яких надає можливість суб'єктам права реалізувати закріплені в диспозиції права та обов'язки

Диспозиція (від лат. *dispositio* – розміщення, розташування) – це структурний елемент норми права, що вказує на те, якою повинна бути поведінка суб'єктів при настанні умов, передбачених гіпотезою

Санкція (лат. *sanctio* – непорушна ухвала, постанова) – це структурний елемент норми права, що встановлює неvigідні (негативні) наслідки на випадок порушення прав і обов'язків, визначених у диспозиції

Класифікація санкцій норм права

абсолютно визначена санкція – це санкція, що точно визначає вид і міру впливу, яка повинна бути застосована до особи у випадку порушення нею прав та обов'язків

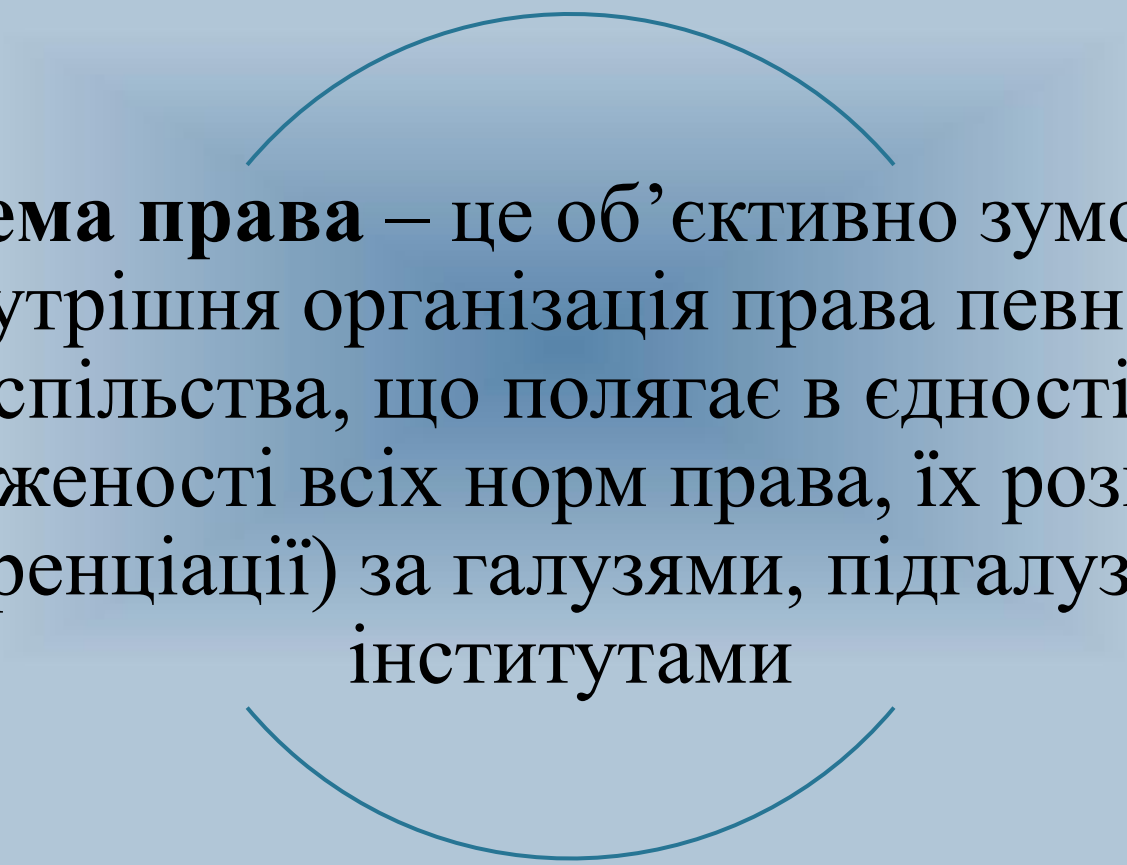
правовідновлююча (компенсаційна) санкція – це вказівка на міру державного примусу, що застосовується для: а) примусового виконання невиконаного обов'язку та поновлення порушеного права; б) ліквідації «уявних правовідносин», тобто тих, котрі виникли в результаті незаконних дій; в) скасування нормативно-правових актів, які суперечать закону

штрафна (каральна) санкція – це такі заходи державного примусу, за допомогою яких здійснюється превенція правопорушень, їх застосування не сприяє усуненню збитків, що завдані правопорушення

проста санкція – це санкція, що включає лише один негативний наслідок

складна санкція – це санкція, що передбачає застосування одночасно кількох негативних наслідків

7.2 Поняття та елементи системи права

Система права – це об'єктивно зумовлена внутрішня організація права певного суспільства, що полягає в єдності та узгодженості всіх норм права, їх розподілі (диференціації) за галузями, підгалузями та інститутами

**Ознаки
системи
права**

об'єктивна
зумовленість

органічна
єдність

структурна
різноманітність

поділ
(диференціація)

**Структура системи
права** – це спосіб
зв'язку та взаємодії
елементів у системі,
внутрішня будова
системи права

Галузь права – це відносно самостійна сукупність норм права в межах підгалузей та інститутів права, що регулюють якісно однорідну сферу суспільних відносин особливим методом правового регулювання

Ознаки галузі права

володіє властивим лише їй режимом правового регулювання, що забезпечує ефективність дії як галузі в цілому, так і підгалузей та інститутів права	охоплює конкретну якісно однорідну сферу суспільних відносин	об'єднує самостійну сукупність норм права	відзначається своєрідністю обсягу, кількістю інститутів, що її складають; наявністю або відсутністю підгалузей права	є стійкою та автономною у своєму функціонуванні
--	--	---	--	---

Класифікація галузей права

За фундаментальністю норм права,
сконцентрованих у галузях права

базові
фундаментальні

профілюючі
(спеціальні,
конкретизуючі)

комплексні

Види галузей права за субординацією у правовому регулюванні

матеріальні

- – об'єднують норми права, що безпосередньо впорядковують суспільні відносини (наприклад, конституційне, цивільне, адміністративне, кримінальне право)

процесуальні

- – об'єднують норми права, що визначають процедуру, порядок здійснення норм матеріального права (наприклад, адміністративно-процесуальне, цивільно-процесуальне, кримінально-процесуальне, господарсько-процесуальне право)

Підгалузь права – це система однорідних предметно пов’язаних інститутів певної галузі права, що впорядковують спеціальні види суспільних відносин

Інститут права
– це система відносно самостійних норм права в межах певної галузі (підгалузі) права, що регулюють окрему якісно однорідну групу взаємозалежних суспільних відносин

Система законодавства та її співвідношення із системою права

Вагому роль у трактуванні цього поняття відіграв Конституційний Суд України, який, дослідивши всі аспекти цього явища, вирішив, що терміном «законодавство», який вживається в ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України щодо визначення сфери застосування контракту як особливої форми трудового договору, треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 1998 року № 12-рп/98 (справа про тлумачення терміна «законодавство»)

Законодавство – це форма існування насамперед норм права, засіб надання їм визначеності й об'єктивності, їх організація й об'єднання в нормативно-правових актах

Ознаки системи законодавства

є інтегративною, що проявляється в тому, що вона одночасно виступає і джерелом права, і формою його існування

є ієрархічною, що знаходить прояв у субпідрядних зв'язках одного нормативно-правового акта з іншими нормативно-правовими актами

є цілісною (системною, внутрішньоузгодженою), адже кожен нормативно-правовий акт хоча й діє самостійно, але відповідно до тих цілей і завдань, що закріплені в інших нормативно-правових актах

Структура системи законодавства

- — це зумовлена системою права внутрішня організація нормативно-правових актів, що виражається в їх єдності, об'єктивності, визначеності, а також у розподілі законів і підзаконних нормативно-правових актів за галузями та інститутами законодавства

Галузь законодавства

- — це внутрішньо узгоджена сукупність нормативно-правових актів, об'єднаних за певними сферами правового регулювання суспільних відносин

**Причини
розбіжностей
деяких
галузей права
та галузей
законодавства**

- об'єктивно не можливо виразити зміст кожної окремої галузі права в одному нормативно-правовому акті
- залежність системи законодавства та формування її галузей від цілеспрямованої діяльності суб'єктів з їх систематизації, інтересів держави
- переосмислення, оновлення, вдосконалення законодавства внаслідок його переорієнтації на демократичні цінності

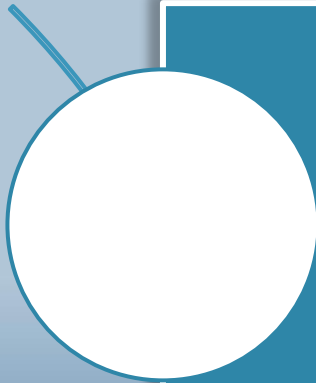
**Норма права та стаття нормативно-правового акта як
первинні елементи системи права та системи законодавства
відповідно мають такі варіанти взаємозв'язку**

норма права та стаття
нормативно-правового
акта збігаються, тобто в
межах однієї статті
нормативно-правового
акта містяться усі
структурні елементи
норми права: гіпотеза,
диспозиція, санкція

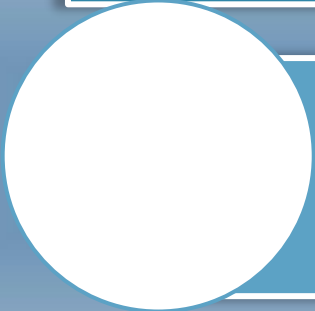
в одній статті
нормативно-
правового акта
міститься
кілька норм
права

норма права
розташовується в
різних статтях,
тобто структурні
елементи однієї
норми права
містяться в
різних статтях
нормативно-
правового акта

Зважаючи на співвідношення норми права та статті нормативно-правового акта, слід виокремити способи викладу норми права у статтях нормативно-правових актів

норма права та стаття нормативно-правового акта збігаються, тобто в межах однієї статті нормативно-правового акта містяться усі структурні елементи норми права: гіпотеза, диспозиція, санкція;

в одній статті нормативно-правового акта міститься кілька норм права

норма права розташовується в різних статтях, тобто структурні елементи однієї норми права містяться в різних статтях нормативно-правового акта

Способи викладу норм права у статтях нормативно-правових актів

**Залежно від
повноти викладу**

повний (прямий, визначений) – у статті або її частині містяться всі необхідні елементи норми права без відсилок до інших статей нормативно-правового акта

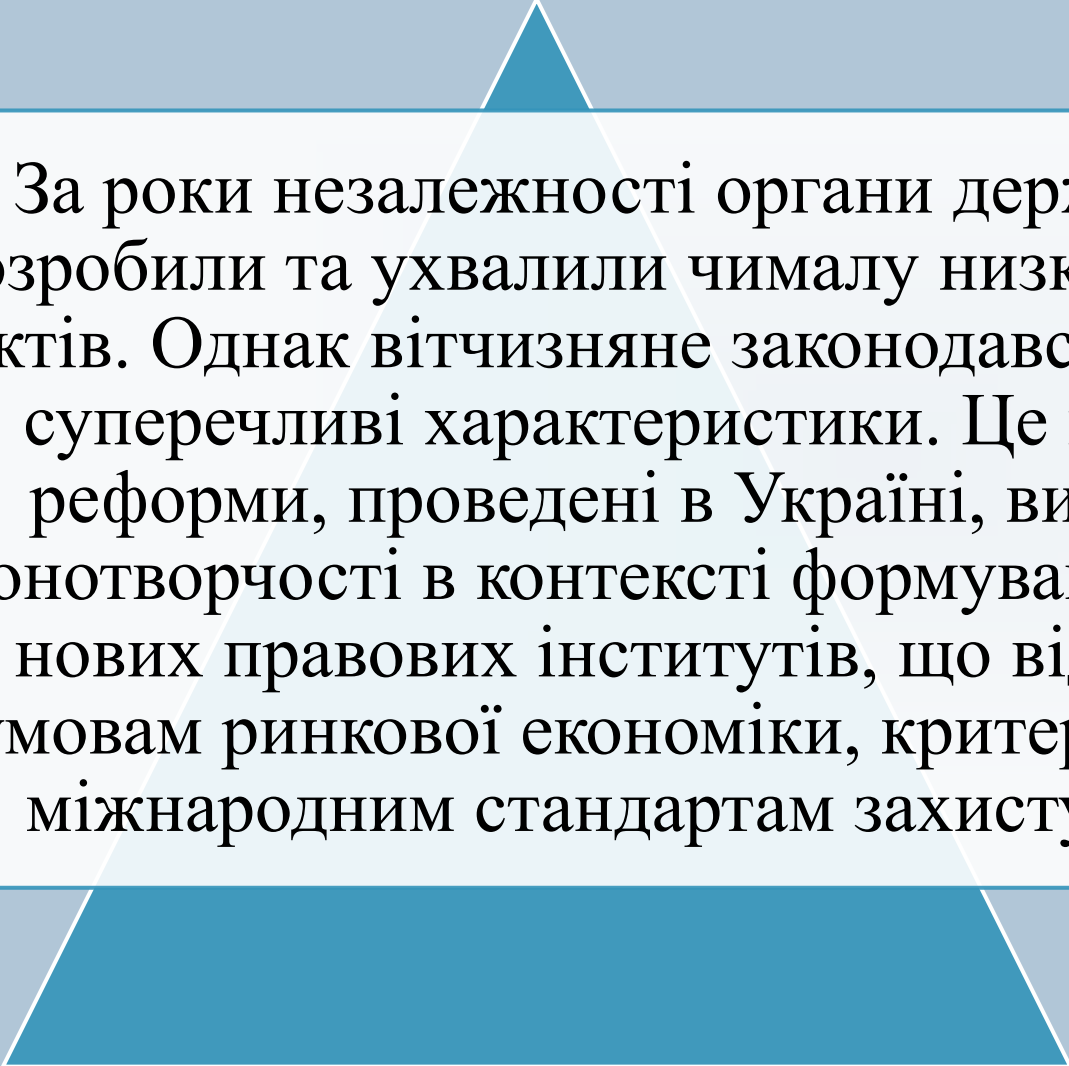
відсильний (відсилочний) – у статті або її частині містяться не всі елементи норми права

**Залежно від
рівня
узагальнення**

абстрактний – зміст норми права розкривається загальними, абстрактними, не індивідуалізованими поняттями, через родові особливості

казуїстичний – зміст норми права розкривається індивідуалізованими поняттями через певні факти, випадки суспільної дійсності

7.4 Систематизація законодавства

За роки незалежності органи державної влади України розробили та ухвалили чималу низку нормативно-правових актів. Однак вітчизняне законодавство має вкрай складні і суперечливі характеристики. Це пояснюється тим, що реформи, проведені в Україні, вимагають інтенсивної законотворчості в контексті формування багатьох принципово нових правових інститутів, що відповідають реальним умовам ринкової економіки, критеріям правової держави, міжнародним стандартам захисту прав і свобод особи

Основні функції систематизації

Основні підходи щодо розуміння поняття «систематизація законодавства»

діяльність,
спрямована на
впорядкування,
приведення до
системи чинного
законодавства цілком
або його частини

особливий вид
удосконалення
нормативно-правових
актів

діяльність з
упорядкування й
удосконалення
нормативного
матеріалу

діяльність органів держави
та інших суб'єктів з
упорядкування й
удосконалення
законодавства

діяльність зі зведення
нормативно-правових
актів (або їх
елементів) у цілісний
комплекс

**Систематизація
законодавства – це
діяльність з
упорядкування та
вдосконалення
нормативного
матеріалу шляхом
його зовнішньої чи
внутрішньої обробки
за відповідними
критеріями**

**Предметом
систематизації
законодавства є
юридичні нормативні
акти, тобто акти, які
містять норми права.
Не нормативні
положення
(декларації, вказівки
про мету акта,
індивідуальні
розпорядження тощо)
не є предметом
систематизації**

Кодифікація – це діяльність уповноваженого законодавчого органу, що полягає у змістовий переробці норм права, пов'язаних спільним предметом регулювання та їх об'єднання в єдиному акті

предметом
кодифікаційної
обробки є конкретні
правові норми і
юридичні інститути,
незалежно від того, в
яких актах вони
містилися раніше

систематичний
виклад правових
норм та
інститутів саме і
становить
завдання
кодифікації

у результаті
кодифікації
укладається не
збірник
нормативних актів,
а новий єдиний
зведений правовий
акт

Результати кодифікації

кодекс – це єдиний, зведений, юридично і логічно цілісний, внутрішньо узгоджений нормативний акт

статут – це кодифікаційний акт, що регулює діяльність певних міністерств, організацій, ту чи іншу сферу управління

положення – це кодифікаційний акт, що визначає правовий статус, завдання та компетенцію державних органів і установ

правила – це кодифікаційний акт, що визначає не правовий статус, а правовий порядок певного виду діяльності

основи законодавства – це сукупність нормативно-правових актів, які містять поняття, цілі, завдання і принципи правового регулювання, які визначають основні напрями регулювання певної сфери суспільних відносин

Критерії класифікації кодифікації

за сферою дії актів, що піддаються кодифікації

- державна
- відомча
- місцева

за предметом кодифікації

- галузева
- комплексна

за ступенем і характером переробки законодавства

- кодифікація в широкому розумінні слова
- кодифікація вузькому розумінні слова

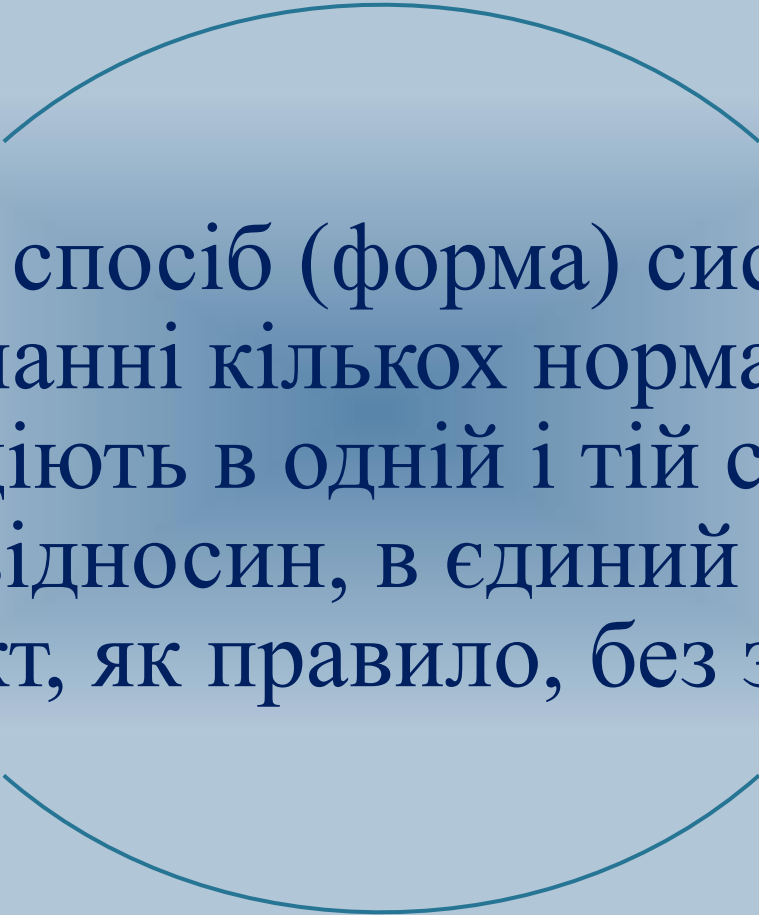
за формою кодифікаційного акта

- Конституція
- закон
- кодекс
- звід законів
- збірник
- систематичні зібрання законів
- статут
- правила
- положення

Інкорпорація – це спосіб систематизації
нормативно-правових актів, що полягає в
об'єднанні їх за певним критерієм без зміни
змісту норм права

офіційна – здійснюється
від імені компетентних
державних органів
(наприклад, «Відомості
Верховної Ради України»)

неофіційна – здійснюється
видавництвами, науковими
і навчальними закладами,
практичними органами,
окремими спеціалістами

Консолідація – спосіб (форма) систематизації, що полягає в об'єднанні кількох нормативно-правових актів, які діють в одній і тій самій сфері суспільних відносин, в єдиний нормативно-правовий акт, як правило, без зміни змісту

Список використаних джерел

1. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник. 3-тє вид., стереотип. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
2. Кривицький Ю. В. Норма права як предмет дискусії в юридичній науці / Ю. В. Кривицький // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2009. – № 7. – С. 35 – 36.
3. Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.
4. Теорія держави та права : підруч. / [Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін.] ; за заг. ред. Є. О. Гіди. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. – 576 с.